МАВҚЕИ ЖАНРИ ҒАЗАЛ ДАР ЭҶОДИЁТИ ПАЙМОН ВА АБДУЛЛО СУБҲОН

МЕҲМОН НАРЗИҚУЛОВ

докторанти Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов

Аннотатсия: Чуноне ки таъкид намудем, доир ба таҳлилу тадқиқи осори назмии шоирони давраи истиқлол ба ҷуз муште мақолаву такризҳои хурд-хурде, ки дар сафаҳоти рӯзномаҳо чоп шудаанд, ҳамчунин муқаддимаи маҷмӯъаҳои шеър дигар як тадқиқоти куллие дар шакли як китобе ё рисолае рӯи кор наомадааст. Хушбахтона соли 2011 чунин як тадқиқоте аз қониби муҳаққиқи эронӣ Ҳабиб Сафарзода бо забони форсӣ ва хати арабиасос ба дасти чоп расид, ки дар он то андозае шеъри давраи истиқлол таҳлилу баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: Паймон, Абдулло Субҳон, ғазал, назм, шакли ғазал, навовари, таҳаввули жанри ғазал, шоирони ғазалсаро, суннатгароӣ, вазни шеър, қофия, адабиёти форсӣ-тоҷикӣ.

Давраи истиқлоли Ӯзбекистон дар шаклгирии адабиёти форсӣ-тоҷикӣ нақши аразандае дорад. Қобили ёдоварист, ки пас аз соли 1991 ба ибтикори сарони равшанзамири кишварҳои Осиёи Марказӣ ҷумҳуриҳои ин минтақа ба озодӣ даст ёфтанд ва раванди эҳёи суннатҳои миллӣ шурӯъ гардид. Дар ин давра адабиёти форсии тоҷикӣ аз назари шаклу мазмун ва мавзӯъ бисёр ғаниву рангин буда бадеиятҳои васеъи тасвиру ифодаро фаро мегирад. Таҳаввулоти куллӣ дар сохтори ҳукуматӣ, сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодӣ, милливу ақидавӣ ва фарҳангии кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Ӯзбекистону Тоҷикистон таъсири куллӣ бар шеъри муосири ин минтақаҳо низ гузоштааст.

Шеър дар ин давра вориди маҷрои нав гардид. Дар муддати хеле кӯтоҳ шеъри нави форсӣ-тоҷикӣ аз шеъри даҳсолу бист сол пеш фосила гирифт ва ин фосилагирӣ ҳам дар мазмуну мӯҳтаво ва ҳам дар шаклу қолиби шеъри ин давра намудор гардид. Шоироне чун Паймон, Абдулло Субҳон, Ҷаъфар Муҳаммад, Нормурод Каримзода, Фозил Шукурзод, Зебо Тоҳириён, Шоҳид, Озармеҳр, Хоҷа, Парисо, Саидаи Синавӣ, Асадуллоҳ, Шаҳзода, Дилшоди Фарҳодзод, Олим Панҷизода, Садриддин Ҳушёрӣ, Солеҳ Муҳаммад, Одил Комил, Файз Маҳмуд, Хусрави Саъдуллоҳ ва дигарҳо бо ашъори шоёни худ ба арсаи адабиёти давраи истиқлол қадам ниҳоданд. Шоирони номбурда бо шеъри баланду дарки масъулият по ба арсаи адабиёт ниҳоданд. Шоирони ин даврароро метавон аз рӯи мӯҳтаво ва шакли ашъорашон ба се гурӯҳ ҷудо намуд: шоироне, ки майл ба шеъри суннатӣ доранд; шоироне, ки майл ба шеъри модерн доранд ва шоироне, ки ҳам шеъри модерн ва ҳам шеъри суннатӣ мегӯянд. Агарчи ғазалсароёни муосири тоҷикзабони Ӯзбекистон ба мавзӯъҳои гуногун даст задаанду баъзе аз онон пойбанди як мавзӯъ ва ё шефтаи як шоири мумтоз, аз қабили Ҳофизи Шерозӣ ё Малонои Балхӣ шуда, фақат ғазали румиёна ё дар таври Ҳофиз гуфтаанд, гардидаанд, метавон ғазалҳои индаврайнаро аз лиҳози мавзӯъ ва мӯҳтаво ба чаҳор гурӯҳ тақсимбандӣ намуд: 1.Ғазалҳои худшиносӣ; 2.Ғазалҳои иҷтимоӣ; 3.Ғазалҳои ирфонӣ; 4.Ғазалҳои ишқӣ. Ин ҷо пеш аз он ки даст ба таҳлили таҳаввули ғазал ва мавзӯъҳои он бизанем, месазад зиндагиномаи се тан аз намояндагони ғазал дар ин даврароро оварем:

Паймон. Тӯхтамиш Тӯхтаев, мутахаллис ба Паймон яке аз шоирони муосири форсисарои Ӯзбекистон, дар соли 1955 дар деҳистони Синтоби минтақаи Нурато дида

ба дунё кушодааст. Вай таҳсили ибтидоӣ ва мутавасситаро дар мактаби тоҷикии зодгоҳаш фаро гирифта ба қасди идомаи таҳсил дар мактаби олӣ ба шаҳри Самарқанд омада дар факултаи забон ва адаби тоҷики донишкадаи педагогӣ ба таҳсил пардохт.

Паймон пас аз фарағати таҳсилоти донишгоҳӣ муддати панҷ сол дар мактаби деҳистон ба таълими забон ва адабиёти форсӣ иштиғол дошт. Сипас бо ҳидояти устод, шодравон Ҷонибеки Қувноқ ба шаҳри Тошканд омад ва аз соли 1982 дар идораи рӯзномаи "Ҳақиқати Ӯзбекистон" (ҳоло "Овози тоҷик") ба сифати рӯзноманигор ба ифои вазифа пардохт. Ҳам акнун ӯ солҳост, ки масъулияти бахши фарҳанги рӯзномаи номбурдаро бар ӯҳда дорад.

Иқомат дар пойтахт ва кору фаъолият дар идораи рӯзномаи марказӣ роҳи тозаеро ба рӯи Паймон боз намуд ва ӯ тавонист сарватҳои маънавии худро дар қолаби ғазал ва рубоиву дубайтӣ аз тариқи рӯзномаи "Овози тоҷик" дар дастраси алоқамандон қарор бидиҳад.

Паймон аз овони донишомӯзӣ ба машқи шеър пардохт ва шеърҳояш нахуст дар давраи донишҷӯӣ дар рӯзномаи "Овози тоҷик" ба дасти чоп расидааст. Нахустин маҷмӯаи шеъри Паймон дар соли 1991 тавассути интишороти "Адиб" дар шаҳри Душанбе бо номи "Сангнавишта" ба чоп расид. Баъдҳо маҷмӯаи комили ашъораш таҳти унвони "Шабовез" дар соли 2000 тавассути интишороти "Ёзувчи" дар шаҳри Тошканд мунташир шуд. Ва дар соли 2012 Ширкати саҳҳомии табъу нашри "Шарқ" маҷмӯаи шоирро бо номи "Шабоҳанг" манзури ҳаводорони шеър намуд. Ва соли 2022 нашриёти "Адабиёт" (Тошканд) ҷилди аввали "Девон"-и шоири шинохтаи тоҷик, узви Иттифоқи нависандагони Ӯзбекистон ва Тоҷикистон Паймонро аз нашр бароварда, ки падидаи тоза дар адабиёти муосири тоҷик ба шумор меравад.

Паймон дар соли 1994 ба узвияти иттиҳодияи нависандагони Ӯзбекистон пазируфта шуд ва ҳамчунин дар даврони истиқлол аз сӯи ҳукумати Ӯзбекистон ба дарёфти ҷоизаи давлатӣ ифтихорманд гардид.

Қисмати умдаи аз ашъори Паймон дар рӯзномаи "Овози тоҷик" ва намунаҳои ашъораш дар Тоҷикистон ба чоп расида ва тавассути радиову телевизиони Ӯзбекистон тақдими алоқамандони шеъри форсӣ-тоҷикӣ гардидааст. Ҳамчунин, намунаҳое аз ашъори шоир, ки дар даврaҳои мухталиф суруда шудаанд, дар гузинаҳои шеъри форсӣ таҳти унвони "Кӯҳистони орзу" (Тошканд, интишороти "Ғафур Ғулом", 2000), "Гулистони адаб" (Тошканд, интишороти "Шарқ", 2007), "Боғи бисёрдарахт" (Теҳрон, 1383), "Аз Самарқанди чу қанд" (Теҳрон, 1384), "Донишномаи забон ва адабиёти форсӣ-тоҷики Ӯзбекистон. Қарни ХХ то кунун" (Теҳрон, 1384) чоп гардидааст.

Паймон дар тарҷумаи адабӣ низ табъозмоӣ намуда, намунаҳое аз ашъори шоирони маъруфи ӯзбекро ба забони форсӣ-тоҷикӣ тарҷума кардааст. Чанд намуна аз ашъори ӯ низ ба ӯзбекӣ тарҷума шудааст.

Дар шеъргӯӣ Паймон ғолибан суннатгар аст. Қисмати умдаи аз ашъораш дар қолаби суннатии шеъри форсӣ, назири ғазал, рубоӣ, дубайтӣ суруда шудааст.

Паймон он қадар суннатгар аст, ки аз чаҳорчӯбаи шеъри клоссик наёрастааст берун ояд. Ба ибораи дигар шеъри ӯ ёдоварии шеъри пешиниёни адаби форсӣ аст. Аз ин рӯ метавон Паймонро идомагари шеъри клоссик номид. Чаро ки ашъораш аз афкори бикру мазомини нави иҷтимоӣ ва тасвири зебо саршор аст. Илова бар ин Паймон дар пайравӣ бо шоирони Эрон ва Тоҷикистон кӯшидааст ба сурудани шеъри нимоӣ мутобиат намояд.

Шеъри Паймон хонандаро ба ояндаи поянда ва ҳаёти хуш умедвор месозад. Хоса ғазалиёти шоир хеле лаззатбахшанд. Намунаи ғазалаш:

Шуд косаи дили мо аз бодаи ғамат пур,
Аз заҳроби дарду ранҷи дамодамат пур.

Гӯй ғаме, ки додам аз андак андаке буд,
Ҳаст аз барои ошиқ ҳам ин ками камат пур.
Аз ҷони мо чу марҳам, аз хони мо чу маҳрам,
Дурӣ маҷуй як дам, дурии як дамат пур.
Бар рағми раҳмати мо, меҳру муруввати мо,
Зулму итобат афзун, озору истамат пур.
Бо қадду қомате хуш, ҳусну малоҳате хуш,
Дому каманди чашму зулфи хамохамат пур.
Ҳарчанд ҷуз дуоят, дигар нахонам оят,
Лутфи мураттабат кам, қаҳри муназзамат пур.
Бо ҷони зору гирён, гарчи гузашт Паймон.
Ҷуз ин набудаш армон: бод они хуррамат пур.

Абдулло Субҳон. Яке аз шоирони муосири форсигӯи Ӯзбекистон — Абдулло Субҳон бо якчанд дафтари ашъор: “Мушки субҳ” (Душанбе, “Адиб”, соли 1988), “Нидои сарбадор” (Тошканд, соли 1972), “Уфуқи пиндор” (Тошканд, “Меҳнат” 2000), “Гарди анҷум” (Тошкент, “Ӯзбекистон”, соли 2007) ва намунаи шеърҳо дар маҷмӯаҳои дастҷамъии адибон ба пешрафти адабиёти ҳавзаи мазкур саҳми босазое дорад. Абдулло Субҳон 2 марти соли 1955 дар хоҷагии фермерии “Ғалаба”-и ноҳияи Сайҳунободи вилояти Сирдарё дида ба дунё кушудааст. Деҳаи Синтаби ноҳияи Нурато, ки дар шеъраш гоҳ-гоҳ аз он ёд мекунад, зодгоҳи падару бобоии ӯст. Баъди хатми мактаби миёнаи умумии зодгоҳ чаҳор сол дар факултаи забон ва адабиёти Донишкадаи омӯзгории ба номи С.Айнии шаҳри Самарқанд таҳсил дошт.Сипас чанд сол аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар мактабҳои миёнаи зодгоҳаш дарс гуфт. Ашъораш аз давраи донишҷӯӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳои Ӯзбекистон ва Тоҷикистон нашр шудаанд. Китоби нахустинаш соли 1988 таҳти унвони «Мушки субҳ» дар Душанбе ба табъ расидааст. Маъмурияти рӯзномаи «Овози тоҷик» соли 1989 ӯро ба кор даъват намуд. Аз соли 1994 ба узвияти Иттиҳоди нависандагони Ӯзбекистон пазируфта шудааст. Соли 2005 иштирокдори нахустин ҳамоиши байналхалқии шеъри муосири форсӣ дар Эрон буд. Намунаи шеърҳояш аз чанд маҷмӯаи дастҷамъие, ки дар Теҳрон ба табъ расидаанд, ҷой гирифтаанд. Инак, беш аз бист сол аст, ки дар рӯзномаи ҷумҳурии «Овози тоҷик» ба ҳайси муҳаррири бахши адабиёт ва ҳунар ифои вазифа дорад. Дӯстдорони шеър, шоирон, аҳли адаб хуб медонанд, ки дар байни форсисароёни Ӯзбекистон Абдулло Субҳон мақоми босазо дорад... Ӯ баробари дар қолабҳои суннатӣ шеър гуфтан, ба таълифи шеъри нав иштиёқ дорад...

Ашъори дар мавзӯи ишқу муҳаббат сурудаи ӯ бо тарзи гузориш ва ҷанбаи тоза, тафаккури тоза диққату эътибори касро ба худ мекашад.

Чунончи, шоир шеъри “Нозбардори туям”-ро ин тавр оғоз мекунад:

Ноз кун,
Нозҳое мисли мӯи то ба зонӯят дароз. Нозбардори туям.

Дар шеъри мумтози Шарқ нози маъшуқаву ниёзи ошиқ қувваи муҳаррик, омили асосии шеъри ошиқона аст. Бесабаб нест, ки Алишери Навоӣ «…агар ба девони ашъорам («Хазоин-ул-маонӣ»-ро дар назар дорад) унвон гузоштан лозим шавад, онро «Девони Нозу ниёз» мондан даркор аст», гуфта буд. Мирзо Бедил ҳам дар як маврид чунин матлабро ба миён гузошта буд. Абдулло Субҳон низ мавзӯи нозу ниёзро дар қолаби

шеър ҷой карда ғайричашмдошти хонанда образи нав эҷод мекунад, ки он аз доғи рӯз сар задааст:

Дил ба захми хори мижгонҳои ту одат кардааст,Мисли он ки нашъаманд
Мезанад сӯзан ба дасташ,
Дасти худро мезанад бар хори мижгонат ба майл.

Мисраъҳои зерини «Нозбардори туям» аз завқи саршор ва ҳаззи моломоли Абдулло Субҳон гувоҳӣ медиҳанд:

Ман нагӯям қоматат шамшоду сарв аст,
Чунки мавзунтар аз онҳост.
Қомати мавзуни ту мавзун кунад,
Қомати шеъри маро дар боғи хушбарги сухан.

Абдулло Субҳон асосан шеъри нимоӣ ва сафед мегӯяд, вале шеърҳои суннатӣ низ дорад...

Ӯ аз санъатҳои бадеие, ки дар тӯли асрҳо шоирони классик ба кор бурдаанд, эҷодкорона истифода мекунад. Баъзе шеърҳояш мисле ки дар шоирони классик вомехӯранд, дар асоси як воситаи тасвири бадеӣ ифода ёфтаанд. Мисол, дар шеъри “Бо абрӯ имоям кунӣ...” тарди акс, яъне ҳангоми кор фармудани як калима иваз кардани ҷойҳои онҳо “усма молад” – “моли усма”, дар “Ду нима” санъати таззод ба чашм мерасад.

Дар ғазалиёташ колорити миллӣ ҳаст, дилаш аз ишқи Ватан ҷӯш мезанад. Мисол, дар бораи абрӯ то имрӯз бисёр шоирон навиштаанд. Шояд дар Ғарб низ чунин бошад. Вале дар шеъри “Бо абрӯ имоям кунӣ...” шоир аввал абрӯи моҳи нави болои масҷидро ба забон меорад: “Абрӯи маҳро дидӣ гар болои боми масҷиде”, сипас ба маъшуқа арз мекунад, ки “Бар боми масҷиди сухан ман моҳи абрӯят задам”. Ҳамчунин боз як образу тимсоли миллӣ— тасвири акси моҳи нав, ки шабеҳи абрӯст, пеши назарҳо ҷилва мекунад: “Бар гӯри муслим мезананд абрӯи маҳро баъди марг”. Шоир дар ин ҷо орзуеро баён мекунад, ки ба хаёли ҳеҷ кас намеояд:

Бар гури муслим мезананд абрӯи маҳро баъди марг,
Абрӯи ту оро диҳад хоҳам сари гӯри маро.
Шабҳо тамошояш кунам, бо абрӯ имояш кунам,
Бо абрӯ имоям кунӣ, шояд ки бархезам зи ҷо...

Ин гуна сатрҳоро касе рӯи коғаз рехта метавонад, ки аз сеҳри сухани шоирони классик огоҳ бошад. Ин ҷо бо овардани як ғазали шоир иктифо менамоем:

Ай даригӯён, дариро дар ба дар кардан хатост,
Хештанро гумраҳу оқипадар кардан хатост.
Гавҳаре бошад забон инъоми Аллоҳи бузург,
Носипосӣ ҳар қадам бо ин гуҳар кардан хатост.
Аз забон рӯ тофтан, рӯ тофтан аз модар аст,
Хоинӣ бо модари ҷон ин қадар кардан хатост.
Бо вуҷуди он, ки дасти давр тангаш мекунад,
Танг бар фардои он оне назар кардан хатост.
Ин шакарро рӯзгоре кулли дунё хӯрдааст,
Комҳоро ин замон бе ин шакар кардан хатост,
Мояи фарҳанги дунё дури ашъори дарист,
Аз чунин ганҷи равон моро ҳазар кардан хатост...
Як назар бар чор сӯ субҳи Хуросон медамад,
Чашми дилро бенасиб аз ин саҳар кардан хатост.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Абдулло Субҳон. Гарди анҷум. – Т.: O’zbekiston, 2007, 72 саҳ.

2. Абдулло Субҳон. Мушки субҳ. – Душанбе: Адиб, 1988.
3. Абдулло Субҳон. Уфуқи пиндор. – Т.: Меҳнат, 2000.
4. Абдулҷаббор Кокоӣ. Овозҳои насли сурх. – Теҳрон: Уруҷ, 1386 ҳ.ш., 178 саҳ.
5. Абдулҳусайни Зарринкӯб. Ошноӣ бо нақди адабӣ. – Теҳрон: Сухан, 1384 ҳ.ш., 508 саҳ.
6. Абдулғанӣ Мирзоев. Сездаҳ мақола. – Душанбе: Ирфон, 1977, 288 саҳ.
7.Паймон. Шабоҳанг. – Т.: Ёзувчи, 2000, 240 саҳ.
8. Паймон. Шабоҳанг. – Т.: “Sharq”, 2012, 272 саҳ.
9. Пайрав Сулаймонӣ. Маҷмӯъаи шеърҳо. – Сталинобод: 1941, саҳ.
10. Раҳим Ҳошим. Солҳо дар саҳифаҳо. Мақолаҳо ва Ёддоштҳо. – Душанбе: Адиб, 1988, 320 саҳ.
11. Раҳмонов Шоҳзамон. Таҳаввули воҳидҳои лирикӣ. – Душанбе: Адиб, 1988, 144 саҳ.